

Rimsko utvrđenje Timacum Minus

Najstarije vojno utvrđenje u timočkoj oblasti *Timacum Minus* podignuto je u dolini Belog Timoka kod sela Ravna, nedaleko od Knjaževca. Pravougaone je osnove, dimenzija 144 x 112 m i ukupne površine oko 2 ha. Arheološka istraživanja ovog lokaliteta ukazala su na viševjekovna naseljavanja, počev od praistorije do srednjeg veka. Naselje *Timacum Minus* svoj vrhunac dostiže u periodu antike predstavljajući važan rudarsko-metalurški centar.

Timacum Minus se nalazi na mestu gde su se ukrštali putevi ka Podunavlju, Pomoravlju, Jadranskom i Egejskom moru. Smešten je u plodnoj dolini Belog Timoka, nadomak završnih ogranaka planine Balkan. Na tom mestu imao je povoljne uslove za razvoj u čitavom periodu antike. Brojna ležišta rude (zlata, srebra, bakra, olova i gvožđa) na Staroj planini odredila su privredu grada *Timacum Minusa*. Epigrafski natpisi potvrđuju da je on predstavljao važan administrativni centar šire regije. Razaran je nekoliko puta u varvarskim najezdama od sredine III do sredine V veka.

Iz sačuvanih opisa i planova uviđa se da je dominantan položaj zauzimalo utvrđenje sa visokim, dobro sačuvanim bedemima i kulama. U neposrednoj okolini razvijalo se civilno naselje sa objektima za stanovanje, vilama, hramovima i termama. Dragocene podatke o stanovnicima ovog naselja daju brojni nalazi sa obližnje nekropole Slog. Deo ovih nalaza danas je jednim delom izložen u Zavičajnom muzeju Knjaževac.

Utvrđenje je služilo kao logor rimske pomoćne jedinice - kohorte. Moglo je da prihvati od 500 do 1000 vojnika, pešaka i konjanika. Nekoliko puta je dograđivano i etape dograđivanja se mogu videti na njegovim zidinama. Prvo zemljano utvrđenje sa drvenim kulama na uglovima i palisadom, okruženo odbrambenim rovom (*fossa*) podignuto je verovatno krajem I veka, a služilo je za smeštaj kohorte Tračana iz Sirije (*cohors I Thracum Syriaca*). Prvo utvrđenje sagrađeno od čvrstog materijala, kamena i rečnih oblutaka vezanih malterom podignuto je sredinom II veka n.e. i služilo je za smeštaj kohorte Dardanaca (*cohors II Aurelia Dardanorum*). Karakterišu ga ugaone kule sagrađene sa unutrašnje strane bedema. Naredna, III faza izgradnje odnosi se na temeljnu obnovu i izgradnju defanzivnih kvadratnih kula podignutih sa spoljne strane bedema, nakon gotskih upada na teritoriju Gornje Mezije (*Moesia Superior*). Datira iz III veka. U ovoj fazi bedemi su zidani blokovima sivog peščara uz upotrebu spolija (lat. *spoil*), arhitektonskih mermernih elemenata sa starijih objekata i nadgrobni spomenika. Na osnovu

arheoloških nalaza smatra se da je utvrđenje u ovoj fazi branilo 16 do 20 kula. Poslednja obnova utvrđenja datira sa kraja IV veka kada je nova fortifikacija sa ojačanim bedemom i izbačenim kulama izvedena u tehnici *opus mixtum* uz upotrebu kamena i opeke. Postojeće kapije zatvorene su novoizgrađenim kulama dok je uz postojeći bedem postavljen novi širine 2 metra.

U unutrašnjosti utvrđenja istraženo je nekoliko objekata. U centralnom delu istražen je objekat za koji se pretpostavlja da je služio kao žitnica (*horreum*). Uz njega se nalazila i štapska zgrada (*principia*) za smeštaj vojne administracije, svetište sa vojnim znamenjem i riznica. Ovi objekti izgrađeni su kombinacijom kamena i redova opeke koji su vezani malterom. U severoistočnom uglu utvrđenja pronađen je kružni arheometalurški objekat (cisterna) sa kružnim bazenom u sredini prečnika 6 metara. Na osnovu preliminarnih arheometalurških analiza uzoraka, može se pretpostaviti da je objekat služio za flotaciju rude i separaciju srebra i zlata. Tragovi metalurške aktivnosti, livenja i kovanja gvožđa evidentiranu su i u drugim delovima utvrđenja.

utvrđenja nalazi se objekat sa sistemom podnog grejanja - hipokaustom koji nije u celosti istražen.

Severoistočno od utvrđenja nalaze se Terme I - rimsko kupatilo koje je sagrađeno u II veku, a prepravljeno u IV veku. Počiva na sistemu stubića između kojih je strujao topao vazduh iz ložišta (*prefurnium*) i ravnomerno grejao prostorije. Ulaz se nalazio sa istočne strane i služio je kao garderoba (*apodyterium*). Pored njih, tu se nalazi i mlako zagrejana prostorija (*tepidarium*) sa dve jače zagrejane prostorije (*caldaria*) povezane ložištem (*hypocaustum*), kao i hladno kupatilo (*frigidarium*) sa manjim bazenom. Jugozapadno od

Brojni primerci rimskih spomenika (žrtvenika, carskih počasnih natpisa, nadgrobnih stela i sl.), antičke bronzane i mermerne skulpture, reljefi i drugi upotrebni predmeti visoke umetničke i zanatske vrednosti pronađeni su u toku ovih sistemizovanih naučno-istraživačkih radova na lokalitetu, ali i prilikom poljoprivrednih radova na selu. Deo bogate arheološke zbirke koju čine dragoceni nalazi sa lokaliteta *Timacum Minusa* izložen je u stalnoj postavci Zavičajnog muzeja Knjaževac u Karađorđevoj 15 i u okviru manje arheološke postavke u Arheo-etno parku u Ravni.

Autorke tekstova: Bojana Ilijić, viša kustoskinja arheolog i Milena Milošević Micić, muzejska savetnica istoričarka umetnosti.

Fotografije: snimio Saša Milutinović Leteći, fotodokumentacija Zavičajnog muzeja Knjaževac.